

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

насамперед, інтереси неповнолітнього, які полягають в одержанні не тільки належного виховання, а й освіти, лікування, соціальної, психологічної допомоги, захисту від жорстокого поводження, насильства й експлуатації, а також у наявності можливості адаптуватися до реалій суспільного життя, підвищити загальноосвітній і культурний рівень, набуті професії та працевлаштуватися [6, 111-122]. Ці заходи повинні бути спрямовані на надання неповнолітнім, які порушили кримінальний закон, психологічної, педагогічної, соціальної допомоги з метою корегування вже отриманого виховання, формування навичок законослухняної поведінки.

Примусові заходи виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх при звільненні їх від кримінальної відповідальності й покарання, покликані створити такі умови, коли правомірна ситуаційна поведінка неповнолітнього правопорушника при багаторазовому повторі стає звичкою, закономірністю і здійснюється ним в подальшому без складного процесу мотивації. Іншими словами, за висловом О.В. Пристанської, у результаті стереотипізації юридично прописана поведінка набуває характеру звички, стає моральною позицією особи [7, 29]. С.А. Стяжкіна й Л.В. Ложкіна зазначили, що соціально-психологічні особливості неповнолітніх дають можливість досягти цілей виправлення й запобігання шляхом примусово-виховних заходів впливу з елементами покарання за скоєний злочин, що є ефективнішим і дозволяє досягти цілей запобігання злочинам цими особами в майбутньому не тільки через острах перед покаранням, а й унаслідок певного рівня правосвідомості, який повинен розвинути в результаті коригуючих заходів [8, 26].

На основі проаналізованого матеріалу, пропонуємо наступне визначення примусових заходів виховного характеру при застосуванні до неповнолітніх осіб, які скоїли злочин: це заходи кримінально-правового характеру, які не є покаранням, застосовуються тільки за рішенням суду з метою забезпечення інтересів неповнолітніх, також і їх виховання (перевиховання), і запо-

бігання вчиненню ними нових злочинів.

Література

1. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін.; За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - 3-є вид., перероб. і допов. - К.: Юрінком Інтер, 2007. - 606 с. - С. 450.
2. Кримінальне право. Загальна частина: Підручник / За ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. - К.: Істина, 2011. - 1112 с. - С. 1008.
3. Яцун О.С. Особливості кримінального покарання неповнолітніх: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. - Львів, 2009. - 19 с. - С. 3, 7.
4. Носков О.С. Принудительные меры воспитательного воздействия: уголовно-правовые и криминологические аспекты: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. - Уфа, 2006. - 18 с. - С. 4.
5. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / За ред. П.С. Матишевського та ін. - К.: Юрінком Інтер, 1997. - 512 с.
6. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 2 // Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / Упоряд. П.С. Берзін. - К.: Вид. дім "Скіф", 2010. - С. 111-122.
7. Пристанская О.В. Роль правосознания в механизме социально-нормативной регуляции противоправного поведения // Вопросы борьбы с преступностью. - 37-й вып. - М., 1982. - С. 29.
8. Стяжкіна С.А., Ложкіна Л.В. Уголовная ответственность несовершеннолетних: понятие, содержание и формы реализации // Вестник Удмуртского университета. - 2005. - № 6 (2). - С. 26.

Герасимчук Л.В.

*здобувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
Надійшла до редакції 14.08.2012*

УДК 343.97

ПЕРЕДУМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ НЕОБЕРЕЖНИХ ВБИВСТВ ТА ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

Крумїна М. В.

У кримінологічних колах загальновідома думка, що пріоритетним напрямом протидії кримінальним правопорушенням має бути їх профілактика. Вона спрямована, насамперед, на виявлення, усунення й нейтралізацію причин і умов злочинності, отже, є найефективнішим способом впливу на її рівень, структуру та динаміку.

Сьогодні єдиним чинним програмним документом, який регулює діяльність з профілактики кримінальних правопорушень, є Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень до 2015 р., схвалена Кабінетом Міністрів України 30 листопада 2011 р. [4]. Цей та інші нормативні документи, що розроблялися на місцевому рівні, стосуються, насамперед, запобігання умисним кримінальним правопорушенням й спрямовані на усунення та нейтралізацію причин і

умов, що призводять до вчинення саме такої категорії правопорушень. Необережна злочинність здебільшого залишається поза увагою правоохоронних та інших державних органів, за виключенням злочинів, пов'язаних з дорожньо-транспортними подіями. Досі не розроблений на науковому рівні та, відповідно, не застосовується в державних програмних документах диференційований підхід до профілактики умисних і необережних кримінальних правопорушень. Очевидно, це знижує ефективність запобіжної діяльності в цілому й ефективність запобігання вчиненню необережних вбивств і тілесних ушкоджень зокрема.

В умовах сучасного суспільства існує стала тенденція до збільшення питомої ваги необережних кримінальних правопорушень у структурі злочинності. Зростає відносна кількість вбивств і тілесних ушкоджень, учи-

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧІЙ ЧАСОПИС**

нених з необережності, насамперед у дорожньо-транспортній сфері. Отже, проблема протидії необережній злочинності набуває особливого значення.

Сутність профілактики кримінальних правопорушень полягає в усуненні, нейтралізації або ослабленні чинників, що породжують злочинність або сприяють їй. Вона, зазвичай, проводиться до моменту виникнення в особи злочинного наміру, тобто не спрямована на недопущення вчинення конкретного злочину (його відвернення чи припинення). Профілактика здійснюється у формі індивідуальної роботи з особами, від яких, зважаючи на їхню поведінку, можна очікувати вчинення кримінального правопорушення (надання допомоги в працевлаштуванні особі, яка звільнилася з місць позбавлення волі, проведення профілактичних бесід з особами, схильними до вчинення кримінальних правопорушень, сприяння лікуванню від алкоголізму, наркоманії тощо), а також у формі загальної профілактики (виявлення й усунення криміногенних ситуацій, ослаблення дії й нейтралізація криміногенних чинників, захист певних об'єктів від можливих кримінальних посягань, правова й віктимологічна пропаганда серед населення тощо).

Специфікою індивідуальної профілактики необережних кримінальних правопорушень, зокрема вбивств і тілесних ушкоджень, учинених з необережності, є те, що вона проводиться не лише з криміногенними особами, але також з особами, які, зважаючи на їхню професійну діяльність (керування автотранспортом, робота на будівництві, верстатному виробництві тощо), мають змогу вчинити необережне кримінальне правопорушення.

Система заходів загальносоціального й спеціально-кримінологічного запобігання необережним вбивствам і тілесним ушкодженням має свої специфічні риси, які визначаються особливостями вчинення цих кримінальних правопорушень і специфікою причин, що їх породжують. По-перше, при вчиненні необережних вбивств і тілесних ушкоджень відсутні такі стадії злочинної діяльності, як задум, готування, замах, співучасть. Тому при профілактиці цих кримінальних правопорушень більшість традиційних форм і методів, що успішно застосовують для запобігання умисним правопорушенням, є неефективними. Втрачають сенс заходи з виявлення осіб, які задумують і готують вчинення кримінального правопорушення, припинення правопорушень, що розпочалися, виявлення й роз'єднання організованих злочинних угруповань тощо. По-друге, у системі заходів запобігання необережним вбивствам і тілесним ушкодженням питома вага загальносоціальних заходів є суттєво більшою порівняно з умисними кримінальними правопорушеннями, оскільки коло криміногенних осіб є значно ширшим і профілактичні заходи безпосередньо стосуються більшої кількості людей. По-третє, заходи загальносоціального характеру запобігання необережним вбивствам і тілесним ушкодженням можуть бути подібними й навіть збігатися із заходами захисту від випадкового заподіяння шкоди некримінального характеру. У сфері здійснення певної професійної діяльності (промислове виробництво, медицина тощо) значна частина запобіжних заходів орієнтована не на протидію можливим кримінальним правопорушенням, а, насамперед, на запобігання ймовірним шкідливим наслідкам для здоров'я людини й навколишнього середовища, що породжуються специфічними особливостями цієї професійної діяльності. По-четверте, у системі заходів загальносоціального й спеціально-кримінологічного запобіган-

ня необережним убивствам і тілесним ушкодженням суттєво більшою є питома вага суто технічних заходів (порівняно з умисними правопорушеннями), оскільки в генезисі необережних правопорушень чинники, що формують криміногенну ситуацію, а також знаряддя й способи дії відіграють більш значну роль, ніж у генезисі правопорушень умисних [2, 78].

Дослідження кримінологів свідчать про те, що, наприклад, у районах новобудов, де можуть відчуватися певні труднощі з комунікаціями, постачанням, обслуговуванням, побутова непорядкованість, негативна значимість цих соціальних процесів "спрацьовує" в криміногенному відношенні й може певною мірою зумовлювати вчинення необережних вбивств і тілесних ушкоджень у виробничій, сімейно-побутовій та інших сферах життєдіяльності людей [1, 49]. Залежно від ієрархії причин і умов злочинності розрізняють три основних рівня запобігання їй: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний.

Загальносоціальний рівень запобігання кримінальним правопорушенням охоплює діяльність держави, суспільства та їх інститутів, що спрямована на розв'язання наявних протиріч криміногенного характеру в галузі економіки, побуту, сфері моралі тощо. Цю діяльність здійснюють різні органи державної влади й управління, громадські формування, для яких функція запобігання злочинності не є основною. Запобіжний ефект досягається завдяки проведенню ефективної соціально-економічної політики.

Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням зазвичай пов'язані з вирішенням наймасштабніших і довгострокових соціальних завдань. Вирішення проблем суспільного розвитку, виправлення помилок у соціальному управлінні є водночас основою для усунення, послаблення й нейтралізації процесів і явищ, що детермінують злочинність. До загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням належить здійснення трансформацій у соціально-економічній сфері, спрямованих на підвищення життєвого рівня людей, поліпшення умов їхнього життя. Нормалізація процесів в економіці й на споживчому ринку, підвищення платоспроможності широких верств населення в сукупності є суттєвими передумовами зниження рівня злочинності.

Найважливішими соціальними перетвореннями для України сьогодні слід вважати ствердження базових суспільних цінностей: прав і свобод людини, розбудови громадянського суспільства, демократичних засад державотворення, зміцнення правопорядку, підвищення дієвості влади. Головною метою цих перетворень є усунення чинних і потенційних протиріч у суспільстві.

Заходи загальносоціального запобігання реалізуються шляхом розроблення й виконання державних планів економічного й соціального розвитку. Такі плани мають складатись, на нашу думку, як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Їх профілактичне значення полягає в тому, що вони передбачають стратегію й тактику соціально-економічного розвитку країни (регіону) з урахуванням можливих криміногенних проявів. За допомогою такого плану досягається ефект комплексного впливу на загальносоціальні причини злочинності: економічні, ідеологічні, культурологічні, технологічні, побутові тощо. Так нерозвиненість житлово-комунальної сфери побуту, незадовільні житлові умови людей можуть не тільки загострювати сімейно-

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

побутові конфлікти, створювати умови для вчинення необережних вбивств і тілесних ушкоджень на побутовому ґрунті, а й сприяти порушенням вимог техніки безпеки на виробництві, правил обережності на транспорті тощо (зокрема, через психологічні чинники). До основних загальносоціальних заходів, пов'язаних із профілактикою заподіяння смерті або тілесних ушкоджень з необережності, на нашу думку, слід віднести такі:

- удосконалення законодавства;
- розроблення державних програм розвитку економіки;
- підготовку соціальних програм, спрямованих на підвищення добробуту людей;
- розроблення й реалізацію спеціальних програм протидії злочинності;
- створення умов для підвищення культурного рівня людей.

Правове регулювання суспільного життя має бути спрямоване, зокрема, на послідовне зміцнення законності й нейтралізацію умов і причин злочинності. Сутність такого правового регулювання полягає в тому, що правові норми мають стимулювати соціально корисну поведінку, протидіючи криміногенним факторам. Тим самим вони повинні створювати умови для здійснення запобіжної діяльності.

Реалізація загальносоціальних запобіжних заходів створює сприятливі умови для проведення спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням і ефективного здійснення кримінально-правової політики.

Спеціально-кримінологічний рівень (кримінологічна профілактика) полягає в цілеспрямованому впливові на криміногенні фактори, пов'язані з окремими видами злочинної поведінки, також з необережною. Такі комплекси специфічних причин і умов злочинної поведінки усувають або нейтралізують у процесі діяльності відповідних суб'єктів, для яких профілактична функція є виконанням їх основних професійних завдань. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням мають на меті не допустити вчинення реальних правопорушень, а якщо вони почали відбуватися, то зупинити їх на ранніх стадіях. Важливою ділянкою запобіжної діяльності є виявлення й усунення так званих криміногенних факторів. При цьому, звичайно, використовуються не тільки організаційні, правові й оперативно-розшукові заходи, а й - економічні, педагогічні, медичні тощо.

На рівні застосування заходів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням мета протидії злочинності, її окремим видам і конкретним проявам визначена як єдина або ж головна для відповідних заходів соціального контролю, соціальної реабілітації або правоохоронної діяльності. Розроблення й реалізація заходів спеціально-кримінологічного запобігання прямо зумовлена наявністю злочинності, її рівнем і характером, впливом криміногенних детермінант [3, 146]. Спеціально-кримінологічне запобігання

кримінальним правопорушенням здійснюється у формі відомчих і міжвідомчих планів або програм боротьби зі злочинністю. У них передбачається система заходів, спрямованих на профілактику конкретних видів і типів кримінальних правопорушень. Передбачувані програми заходів реалізуються за рахунок розподілу сфер впливу й взаємодії окремих суб'єктів профілактики. Безумовно, ефективність запобігання злочинам залежить від узгодженості програми боротьби зі злочинністю з концепцією державного плану економічного й соціального розвитку країни.

Здійснення загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів має велике значення для профілактики як умисних, так і необережних кримінальних правопорушень. Але їх вплив на необережну злочинність є більш значним. Запобігання необережним кримінальним правопорушенням має бути диференційовано:

- по видах необережних кримінальних правопорушень;
- по комплексу чинників, що породжують ці правопорушення, до яких належать знаряддя (засоби), ситуації й особистості.

Убивства й тілесні ушкодження, що вчинюються з необережності, за сферою вчинення можна поділити на:

- необережні злочини, вчинені у сфері дії технічних засобів, інших джерел підвищеної небезпеки або у сфері професійної діяльності;
- побутові необережні злочини, що вчинюються поза сферою дії технічних засобів або інших джерел підвищеної небезпеки.

Кожна з цих груп характеризується специфічним колом суб'єктів, специфічними причинами й умовами вчинення злочину. Очевидно, що заходи запобігання вчиненню вбивств і тілесних ушкоджень з необережності повинні враховувати цю специфіку й мати чітко визначений характер. Інакше вони не будуть ефективними.

Література

1. Бабаев М.М. Криминологическая характеристика последствий социально-демократических процессов // Вопросы борьбы с преступностью. -? М., 1977. - С. 49-50.
2. Дагель П.С. Неосторожность. Уголовно-правовые и криминологические проблемы. - М.: Юрид. лит.-ра, 1977. - 143 с.
3. Криминологія: Загальна та особлива частини: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодед; За ред. І.М. Даньшина. - Х.: Право, 2003. - 351 с.
4. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р. - [Електронний ресурс]: <http://www.liga.net>.

Крумiна М.В.

*здобувач Національної академії внутрішніх справ
Надійшла до редакції 30.06.2012*